

Ayrılıktan Şikâyet Sa'dî'nin Bir Gazelinin Şerhi*

Suffering from Separation Commentary of a Ghazal of Saadi

Sümeyye GÜLDENOĞLU¹

*Çevirisi yapılan bu makalenin künyesi şu şekildedir: Nasrullah Pürcevâdi, "Gile ez Firâk: Şerh-i Gazeli ez-Sâdi", *Câvidân-Hired*, Dore-i Cedid, Şomâre-i Evvel, Zîmistan 1388. Bu makale yazarın 21 Nisan 2010 yılında Sa'dî Günü vesilesiyle Tahran Şehr-i Kitap'da yaptığı konuşmanın metnidir. Bu çalışmanın yayımlanabilmesi için makalenin yazarı, Nasrullah Pürcevâdi ve makalenin yayımlandığı *Câvidân-Hired* dergisinin editörü, Shahram Pazouki'den gerekli izinler alınmıştır.

¹Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

ORCID: S.G. 0000-0003-0763-0008

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Sümeyye Güldenoğlu (Doktora Öğrencisi),
Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
E-posta: s.guldenoglu@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 13.09.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
17.01.2024
Son Revizyon/Last Revision Received:
26.02.2024
Kabul/Accepted: 01.03.2024

Atıf/Citation: Güldenoğlu, Sümeyye. "Suffering from Separation Commentary of a Ghazal of Saadi." *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 44 (2024), 297-307.
<https://doi.org/10.26650/jos.1359895>

ÖZ

Sa'dî-i Şîrâzî'nin gazelleri aşk mezhebi üzerine kuruludur. Bu çalışmada şerh edilen gazelinde Sa'dî, ezelde âdemin canı ile birleşen ve bu dünyaya geldiği zaman onu ayrılık dardına müptela eden bir aşktan söz eder. Sa'dî bu ezeli aşkı, sarhoşluğu âdemi bu dünyada ki ayrılık zamanlarında, ondan bir kadeh daha içme talibi yapan bir bâde (mey) olarak tabir eder. Ancak ne var ki sâki, bu kadehi çalışıp çabalama karşılığında vermez. Bu durumda âşiğin yapması gereken şey, sevgili ile olan ayrılığından dolayı şikâyet etmeyi terk edip âşıklığı öğrenmektir.

Anahtar kelimeler: Sa'dî, Gazel, Bâde (Mey), Aşk, Âşık

ABSTRACT

Saadi Shirazi's ghazals are based on the sect of love. This study analyzes one of Saadi ghazals in which he refers to a love that unites with the soul of Âdam in eternity and causes him to suffer the pain of separation upon his arrival in this world. Saadi defines this eternal love as a *bâde* [wine] that intoxicates Âdam, and to drink another glass of it in this land of separation makes him a suitor. However, the wine giver does not provide this glass in exchange for hard work and effort. The lover's role here is to stop complaining and learn to be a lover.

Keywords: Saadi, Ghazal, Bâde (Wine), Love, Lover

Giriş

Sa'dî'nin gazelleri medarî aşk olan felsefî, irfânî ve fikrî bir nizam üzerine kuruludur. Bundan dolayı ona "aşk mezhebi" denebilir. Bu irfânî ve felsefî mezhepte hem aşkın metafizik boyutundan hem âşık ve maşukun münasebetinden bahsedilir hem de âşığının halleri ya da aşk psikolojisi şairane bir dille anlatılır. Aşağıdaki gazel bu tür şiire en güzel örneklerden biridir. Sa'dî şiirine aşkın metafizik boyutu ile başlar ve ona bağlı olan diğer beyitlerinde, âşığının hallerini ve ayrılık zamanında maşuk ile olan münasebetini açıklar:

همه عمر بر ندارم سر از این خمار مستی
که هنوز من نبودم که تو در دلم نشستی

*Ömür boyu kaldıramam başımı bu mestlikten
Daha ben yokken gönlümde vardın sen*

تو نه مثل آفتابی که حضور و غیبت افتد
دگران روند و آیند و تو همچنان که هستی

*Sen doğup batan güneş gibi değilsin
Diğerleri gelir gider, sen her zaman varsın*

چه شکایت از فراق که نداشتم ولیکن
تو چو روی باز کردی در ماجرا بیستی

*Ayrıılığından nasıl şikâyet edeyim ki zira
Sen yüzünü açınca macera kapısını kapattın*

نظری به دوستان کن که هزار بار از آن به
که تحیتی نویسی و هدیتی فرستی

*Dostlara bir bakış at ki bu bin kat daha değerli
Bir selam ya da hediye göndermenden*

دل دردمند ما را که اسیر توست یارا
به وصال مرهمی نه چو به انتظار خستی

*Senin esirin olan bizim dertli gönlümüze ey sevgili
Vuslat merhemi sür ki intizarınla yaraladın*

نه عجب که قلب دشمن شکنی به روزی هیجا
تو که قلب دوستان را به مفارقت شکستی

*Savaş günü düşmanın kalbini kırmana şaşılmaz
Sen ki dostlarının kalbini ayrılığınla kırdın*

برو ای فقیه دانا به خدای بخش ما را
تو و زهد و پارسایی من و عاشقی و مستی

*Ey bilge zahit, Allah rızası için rahat bırak bizi
Sen git zahitlik ve takvana, beni bırak aşkına ve sarhoşluğuma*

دل هوشمند باید که به دلبری سپارد
که چو قبله‌ایت باشد به از آنکه خود پرستی

*Akıllı, gönül bir sevgiliye teslim edilmeli
Bir kâblenin olması kendine tapmaktan daha iyidir*

چو زمام بخت و دولت نه به دست جهد باشد
چه کنند اگر زبونی نکنند و زیردستی

*Şans ve ikbal dizgini çaba elinde olmadığında
Boyun eğip teslim olmayıp da ne yapsınlar*

گلّه از فراق یاران و جفای روزگاران
نه طریق توست سعدی کم خویش گیر و رستی

*Sevgilinin ayrılığından ve zamanın cefasından şikâyet
Sana göre değil ey Sa'dî! Kendini yok say ve kurtul!*

Bu gazelin on beyti de güzeldir. Her biri bir ya da birden çok ince ve derin nükteler içerir, ancak yazara göre bu gazelin şah beyti birinci beyittir. Bu şah beyitte kullanılan lafızların hepsi açıktır, karışık bir lafız görülmez. Bu yüzden zahiri olarak beytin manası da açıktır. Ancak şairin bu beyitte beyan ettiği bir mana vardır ki bu, aşkla ilgili metafizik mevzuların en derinini ve âdemin canı ile olan irtibatı açıkladığı manadır. Aşk lafzı bu gazelde hiç kullanılmaz. Şair sadece bir defa yedinci beyitte, kendi sarhoşluğuyla birlikte, âşıklığından bahsederken kullanmıştır. Ancak birinci beyitte kullanılan ve ıstılahta “metafor” manasında şiirsel bir ifade olan “bâde” sarhoşluk ve mahmurluğun kendisinden kaynaklandığı “aşk” anlamındadır. Bu manaya göre birinci beyit şöyle açıklanabilir: Ben daha bu dünyaya gelmeden önce, sen benim gönlüme yerleştin ve sevgilim oldun. Bu dünyaya gelip ayrılık acısına müptela olduğumda, senin şevkin gönlümdeydi ve bu şevkle muhabbet, ömrümün sonuna kadar benimle birlikte olacak olan sarhoşluktu. Şairin düşünce sistemine ve divanında bu manada bulunan diğer beyitlerine dayanarak “mey” ya da “bâde” lafzını, aşk olarak tefsir ettik. Örneğin aşağıdaki beyitte, açıklamakta olduğumuz birinci beyitteki mazmun, aşk lafzından istifade edilerek kullanılmıştır:

1 Sa'dî, *Gazelîyyât*, 169.

زان می که ریخت عشقت در کام جان سعدی
تا بامداد محشر در سر خمار داری

*Sa'dî'nin can damağına aşkının döktüğü o meyden
Mahşer sabahına kadar kafası bir hoş ve sarhoş olacak*

Sa'dî'nin gazellerinin esası olan âşıkane tasavvufta, insanın daha bu dünyaya gelmeden öncesine dayanan âşıklık meselesi, uzun bir geçmişe sahiptir. Sa'dî'den yaklaşık bir buçuk asır önce Ahmed Gazzâlî, *Sevânih* kitabının ilk faslına bu konuyu çok ince bir şekilde açıklayan şu rubai ile başlar:

با عشق روان شد از عدم مرکب ما
روشن ز چراغ وصل دائم شب ما
زان می که حرام نیست در مذهب ما
تا باز عدم خشق نیایی لب ما

*Aşkla revan oldu bizim merkebizden ezelden
Vuslat kandiliyle bizim gecemiz daima aydınlıktır
Bizim mezhebimizde haram olmayan o meyden
Yokluğa dönene kadar kuru görmezsin dudağımızı²*

Ahmed Gazzâlî'ye göre buradaki “bizim merkebizden” murat “ruh” ya da “can”dır. Sa'dî'nin “Sa'dî'nin can damağına aşkının döktüğü o meyden” dediği gibi Ahmed Gazzâlî de bizim canımız bu dünyaya gelmeden önce aşkla tanışmış, kaynaşmış ve onunla birlikte olmuştur, demektedir.

“Daha ben yokken gönlümde vardın sen” Gazzâlî sevgilinin gönle yerleşmesini “vuslat kandiliyle gecenin aydınlık olması” şeklinde tabir etmiştir. Gece, âdemin ruh ya da canının ruhlar âleminde yaşadığı ve henüz şehâdet ya da mülk âlemine gelerek, beden halinde tezahür bir mertebedir. Buna göre Sa'dî'nin diğer bir gazelinde ezeli aşktan “dünkü şarap” olarak bahsetmesi,³ ruhlar âlemi anlamına gelir:

باز از شراب دوشین در سر خمار دارم
وز باغ وصل جانان گل در کنار دارم

*Hala dünkü şarabın mahmurluğu üzerimde benim
Sevgilinin vuslat bağından kucağında gül var benim⁴*

2 Gazzâlî, *Sevânih*, 3.

3 Ezeli aşkın şairane ifadesi olan “akşamki” ya da “dünkü şarap” deyimini şiirsel mazmun ve tabirlerin ekserisi gibi kesinlik ifade etmemektedir. Sa'dî'nin aşağıdaki beytinde olduğu gibi “elest bâdesi” olarak da bilinen ezeli aşkın, bazen “sabah” olarak, “ebed”in ise akşam ya da gece şeklinde isimlendirildiği de görülmektedir: “Elest sabahında aşk şarabından yudumlayan kişinin-Kıyamet gecesinin akşam namazında aklı başına gelir.” Sa'dî, *Gazeliyyât*, 51.

4 Sa'dî, *Gazeliyyât*, 216.

Dikkat edilecek olursa, burada Ahmed Gazzâlî'nin "vuslat kandili" olarak belirttiğini Sa'dî, beytin ikinci mısraında "vuslat bağı" olarak adlandırmıştır. Gazzâlî rubaisinin üçüncü mısraında bize, ezelden beri bizimle olan bir aşktan bahseder ki bu, şairane dilde "mey" olarak tabir edilen şeydir. Dördüncü mısra da, bu bâdenin tesirinin can âlemine tekrar dönene kadar bâki kalacağını söyler. Tıpkı Sa'dî'nin "Ömür boyu kaldıramam başımı bu mestlikten" dediği gibi.

Ezeli ve kadim aşk ve insanın bu dünyaya gelmeden önce âşık olması, tasavvufta geçmişî Hallac'a kadar uzanan ve Farsça konuşan diğer şairlerin şiirlerinde de görülen bir mazmundur. Sa'dî'nin çağdaşı olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Hüseyin bin Mansûr'u da yâd ederek, bu mazmunu bir gazelinin başında şöyle nazmeder:

پیش از آن کاندر جهان باغ و می و انگور بود
از شراب لایزالی جان ما مخمور بود

*Bu dünyada henüz bağı, mey ve üzüm yokken
Sonsuzluk şarabından bizim canımız sarhoştur*

ما به بغداد جهان جان انا الحق می زدیم
پیش از آن کاین دار و گیر و نکته منصور بود

*Biz can dünyasının Bağdat'ında, enel hakk sözünü zikrederdik
O hengâme ve Mansûr'un nüktesinden önce*

پیش از آن کاین نفس کل در آب و گل معمار شد
در خرابات حقایق عیش ما معمور بود

*Henüz bu nefsi-i kül su ve çamurda mimar olmadan önce
Bizim hakikatler meyhanesinde işret âlemimiz mamurdur⁵*

Sa'dî'den sonra ondan etkilenen şairler de bu mazmunu kendi gazallerinde kullanmışlardır. Bu şairlerden biri olan Hâcû-yi Kirmânî şöyle söyler:

می پرستی که مستی اش ازلی است
تا ابد کس نبیندش هشیار

*Meyperest ki onun mestliği ezeldir
Ebede kadar kimse onu ayık görmez⁶*

Hâfız da birkaç beytinde bu mazmunu kullanmıştır. Örneğin aşağıdaki beyti Ahmed Gazzâlî'nin rubaisini anımsatır ve Sa'dî'nin söz konumuz olan gazelinin ilk beytine çok benzer:

5 Celâleddîn-i Belhî, *Külliyât-ı Şems*, 762. gazel.

6 Hâcû-yi Kirmânî, *Divân*, 32.

سر ز مستی بر نگیرد تا به صبح روز حشر
هر که چون من در ازل یک جرعه خورد از جام دوست

*Benim gibi ezelde dostun kadehinden bir yudum içenin
Maşher günününün sabahına kadar başındaki sarhoşluğu gitmez⁷*

Sa'dî'nin gazelinin ilk beyti açıkladığımız gibi aşk hakkındaydı ve aşk sultanı ezelde can tahtına oturmuştu. Burada güzelliğin tecellisi olan maşukun sureti, can aynasında görünür olur ve âşıklık ile maşukluk ilişkisi ortaya çıkar. Bunun neticesi olarak şair, âşık makamında maşuka hitaben; “Daha ben yokken gönlümde vardın sen” der.

Bu mısırada “sen” den murat hem aşk hem de maşuk olabilir. Ancak ikinci beyitte “sen güneş gibi değilsin” şairin muhatabı gelip gitmenin olmadığı bir mekanda bulunan sevgilidir. Bu cihanın bütün varlıkları, gündüz huzur akşam yokluk halinde olan güneş gibidir. Ancak zaman-mekan ve gidiş-gelişin ötesindeki can âleminde bulunan ezeli sevgili, Şeyh Mahmud Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'da söylediği gibi gidiş-gelişe mahkum değildir:

ولی این جایگه آمد شدن نیست
شدن چون بنگری جز آمدن نیست

*Ancak bu yer geliş gidiş yeri değildir
Gelme, baktığında gitmekten gayrısı değildir*

Sa'dî'nin gazelinin ikinci beyti tamamen sevgilinin vasfıyla ilgiliyken sonraki beyitlerde âşık ya da şair kendi halini vafeder. Üçüncü beyit şairin kendisi, bu dünyadaki varlığı ve sevgiliyle olan ilişkisi hakkındadır. Can ruhlar âleminin gecesinde bulunduğu zaman sevgiliyle vuslat halindeydi. Ancak onun sabahleyin bu dünyaya gelmesiyle birlikte ayrılık zamanları başladı. Gazelin diğer beyitlerinin tamamı âşığın bu ayrılık zamanlarındaki haliyle ilgilidir. Üçüncü beyitte âşık ayrılıktan şikâyet ya da sızlanmasını dile getirir: “Ayrılığından nasıl şikâyet edeyim ki” bu şikâyetler âşığın gönlündedir, ancak sevgiliyi görünce ağır şikâyete kapanır. “Sen yüzünü açınca macera kapısını kapattın” Yukarıdaki beytin mazmunu iki şekilde açıklanabilir: İlki cismaniyet âleminde, ilâhî sevgilinin ayrılık ve figanına müptela olan şair müşâhedeye ulaşmış, sevgilinin yüzünü gönül aynasında görerek kendini sevgilinin huzurunda bulmuş ve böylece ayrılık bitmiştir. O durumda anın hükmünde bulunan âşık, geçmişte olan ayrılık ve figandan şikâyet edemez. Bana göre daha uygun olan ikinci açıklamada ise, şair aslında bir isteği şartlı olarak dile getirir: “Ben her ne kadar senin ayrılığından şikâyet etsem de eğer sen yüzünü bana gösterirsen, ben geçmişi ya da ayrılık zamanımı unutacağım ve şikâyet etmeyi, yanıp yakılmayı bırakacağım.”⁸ Bu görüşün aynısı Sa'dî'nin diğer bir beytinden de çıkarılabilir:

7 Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Nasrullah Pürcevâdî, *Bâde-i Aşk*, 222-238.

8 Ayrılıktan ya da sevgilinin cefasında şikâyet etmek tasavvufta bir gelenektir. İki kişi arasındaki sitem veya

گفته بودم چو بیایی غم دل با تو بگویم
چه بگویم که غم از دل برود چون تو بیایی

*Gelirsen gönüldeki gamı anlatırım sana demiştim
Ne anlatıyım ki sen gelince gönülden gam gidiyor⁹*

Dördüncü beyit âşığın sevgilinin ona nazar etmesi için temenna ve isteği hakkındadır. Önceki beyitte sevgilinin yüzünü açması ve onunla görüşmesi, doğal olarak akla bakmak ve görmek mevzusunu getirmektedir. Aşk mezhebinde “nazar etmek/bakmak” bazen âşığa bazen de sevgiliye nispet edilir. Âşığın sevgilinin yüzüne bakması, sevgilinin güzelliğinden haz almak içindir. Sevgilinin âşığa bakması ise onun âşığa iltifat, lütuf ve inayet etmesi manasına gelir. Mesela Sa’dî’nin bu beytinde nazardan murat âşığın sevgiliye bakmasıdır:

بر من از دست تو چندان که جفا می آید
خوشتر و خوبتر اندر نظرم می آیی

*Senden bana sitemler ve cefalar geldikçe
Daha güzel daha hoş görüyorum seni¹⁰*

Şeriatın âşığın bakışı hakkında verdiği hükme göre ilk bakışın dışında, âşığın sevgili ya da güneze her bakışı haramdır. Hanbelî yazarlar, aşk ya da muhabbet hakkında yazdıkları kitaplarda, bu konuya özel bir bölüm ayırmışlardır.¹¹ Sa’dî aşağıdaki beyitte bu şer’î hükme işaret eder:

من اگر نظر حرام است بسی گناه دارم
چه کنم؟ نمی توانم که نظر نگاه دارم

*Eğer bakmak haramsa benim çok günahım var
Ne yapayım ki bakmadan duramıyorum¹²*

Sevgilinin iltifat, lütuf ve inayet manasında olan âşığa bakışı, hakikatte aşkı güçlendirmek ve geliştirmek içindir. Ahmed Gazzâlî’nin: “Aşk, müşahede elinin cemal tohumunu, gönülün halvet zeminine atmasıyla başlar ve nazarın ışığı ile gelişir.”¹³ demesi tam olarak bu manaya işaret eder. Âşık, sevgilinin cemal ve güzelliğine bakar ve cemal tohumu gözden âşığın

şikâyet hakkında daha fazla bilgi için bkz: Emin Riyâhî, *Gulgeşt der-Şiir u Endişe-i Hâfiz*, Tahran: 1368, 6-332.

9 Sa’dî, *Gazeliyyât*, 74.

10 Sa’dî, *Gazeliyyât*, 259.

11 Örneğin bkz: Cevzî, *Zemmü’l-Hevâ*, Hazırlayan Mustafa Abdülvâhid, Kahire: 1962, 9-86.

12 Sa’dî, *Gazeliyyât*, 85.

13 Gazzâlî, *Sevânih*, 25.

gönlüne girer. Sonra bu tohumun büyüyüp gelişmesi için sevgilinin nazar güneşine ihtiyacı vardır. Başka bir yerde Ahmed Gazzâlî: “Sevgilinin âşığa bakışı, aşkın vasıf ve derecelerini, kemalini, fazlalık ve noksanını ayırmada terazidir.”¹⁴ demiştir. Sa'dî aşağıdaki beyitte olduğu gibi birçok defa sevgilinin âşığa bakışından ve âşığın bu bakışa olan ihtiyacından bahsetmiştir:

نظر دریغ مدار از من ای مه منظور
که مه دریغ نمی دارد از خلاق نور

*Ey ay yüzlü bakışını esirgeme benden
Ay esirgemez ışığını yaratılmışlardan¹⁵*

Aşağıdaki beyitte de bakış aynı manada kullanılmıştır:

او را خود التفات نبودى به صید من
من خویشتن اسیر کمند نظر شدم

*Beni tuzağına düşürmeye o teveccüh etmedi
Ben kendim bakış kemendinin esiri oldum¹⁶*

Diğer şairler arasında da bakış bu manada defalarca kullanılmıştır. Örneğin bir yerde Hâfız şöyle der: “Kim âşık oldu da yar onun haline bakmadı.” Aşağıdaki beyitte ise sevgilinin bakışını kimya olarak isimlendirir ve şöyle der:

تو که کیمیا فروشى نظرى به قلب ما کن
که بضاعتى نداریم و فکنده ایم دامی

*Sen kimya satıcısın bizim kalbimize bir nazar et
Bir mülkümüz yok ve bir tuzak kurduk*

İnceleme konumuz olan gazelin dördüncü beytinde Sa'dî, sevgilinin nazar ışığını istemektedir. Sevgilinin doğrudan inayetini istemek haber, hediye, selam ya da mektup göndermesinden daha önemlidir. Ayrılık zamanlarında âşık ve maşukun arasında bir merhale olan haber ve mektup göndermek, İbn Hazm'ın *Güvercin Gerdanlığı* gibi Arapça aşk hakkında yazılan kitaplarda, özel bir bölüm ayrılan konudur. Fahreddin-i Gurgânî'nin *Veys u Ramîn*'i gibi bazı aşk manzumelerinde de âşık ve maşuk, haber alışverişi ve mektup gönderme merhalesinde bulunurlar. Hatta İbn Ummâd'ın *Ravzatü'l-Muhibbîn* olarak da bilinen *Dehnâme*'si gibi manzumelerde,

14 Gazzâlî, *Sevânih*, 35.

15 Sa'dî, *Gazeliyyât*, 315. İlk mısra kendisinden iyilik, lütuf ve cömertlik beklenen biri veya bir şey anlamındadır. Bkz: Ali Muhammed Âsyâbâdî, “Der- Nazarbâzi Hâfız”, *Fars Dili ve Edebiyatı Dergisi Gevher Güyâ*, 2/3 Yaz 1388, 2-111.

16 Sa'dî, *Gazeliyyât*, 125.

bu yazışmaların “dehnâme” adıyla özel bir bölümde ele alındığı görülür.¹⁷ Haber ve mektup gönderme, her iki taraf için de geçerlidir. Aşk hikâyeleri ve gazellerde rüzgar, sabah rüzgarı, seher rüzgarı haber taşıma görevini üstlenmiştir. Bazen âşıktan sevgiliye bir selam ulaştırır:

من ای صبا ره رفتن به کوی یار ندانم
تو می روی به سلامت سلام من برسانی

*Ben ey saba; sevgilinin mahallesinin yolunu bilmiyorum
Sen gidiyorsun, benim selamımı selamette ulaştır¹⁸*

Bazen de âşık için maşuktan selam ve haber getirir. O haber ya kulağın hissedip anladığı bir ilim ve agahlıktır ya da koku alma duyusunun nasiplendiği, saba rüzgarının âşık için getirdiği bir hediye olan kokudur.

صبای روضه رضوان ندانمت که چه بادی
نسیم و عده جاتان ندانمت که چه بویی

*Cennetler cennetinin sabası, bilmem ki sen nasıl bir rüzgarsın
Sevgilinin müjdecisi olan meltem, bilmem ki sen nasıl bir kokusun¹⁹*

Hâfız bir beytinde:

صبا تو نکهت آن زلف مشک بو داری
به یادگار بمانی که بوی او داری

*Saba sende o hoş kokulu zülfün kokusu var
Yadigâr olarak kal, sende onun kokusu var*

Ancak maşukun âşığa bakışı ve âşığın o bakıştan aldığı his vasıtasızdır. Onu anlayan, idrak eden tek uzuv, aşk ağacının yeşerdiği âşığın gönlüdür.

Beşinci beyit ayrılık aşamasındaki âşığın halini ve onun vuslat isteğini açıklar. Bu beyit doğal olarak dördüncü beyitten sonradır, çünkü vuslat maşukun inayeti neticesinde ve onun ihtiyarındadır. Âşığın gönlünün dertli ve yaralı olması bizi, şairin maşuka hitaben: “Kolaylıkla kendisine âşık olanların gönüllerini ayrılık derdine müptela ederek kıran kişinin, savaş günü düşman askerinin gönlünü kırmasına şaşılmaz.” dediği altıncı beyte götürür.

17 Bkz: Hasan Zülfikârî, *Manzûmehâ-yi Âşikâne*, 2-51.

18 Sa’dî, *Gazeliyyât*, 89.

19 Sa’dî, *Gazeliyyât*, 71.

Yedinci beyitte şair dindarlığın ve Allah'a ibadet etmenin iki tarzının karşıtlığına işaret eder. Bu tarzın biri dinin zahirine, şeriatına ve fihına bağlı olmak, diğeri zahirin ve kuru taklidin ötesine geçerek dinin batınına, manevi sülûk ve aşk tarikatına adım atmaya dayanır. Birinin usulü züht ve zahitlik, diğerininki ise aşk ve sarhoşluktur. Birinin üstat ve rehberi akl-ı maaş, bilinçlilik ve fakihlik, diğerininki nefsi arzuların karışmadığı saf ve temiz aşk, âşıklık ve sarhoşluktur. Biri takva ve selamet ehli, diğeri rind ve melamet ehlidir. Sa'dî başka bir gazelinde bu manayı zikrederek şöyle söyler:

من از آن گذشتم ای یار که بشنوم نصیحت
برو ای فقیه و با ما مفروش پارسایی

*Ey yar geçti artık nasihat dinlemenin vakti
Ey fakih git ve bize zahitlik satma²⁰*

Bir yerde de fakih yerine zahit, âşık yerine de ârifi koyar:

نشاط زاهد از انواع طاعت است و ورع
صفای عارف از ابروی نیکوان دیدن

*Zahitin sevinci çeşitli taat ve takvadır
Ârîfin safası sevgilinin güzel kaşlarını görmektir²¹*

Bu karşılaştırmayı Sa'dî'yi takip eden şairlerin gazellerinde, özellikle Hâfız'da görebiliriz. Sekizinci beyitte aşkın faydası ve yararı açıklanır. Aşkın âşığa en büyük faydası onu, bencillik ve kendine tapmaktan kurtarmış olmasıdır. Sa'dî zahidi eleştirdiği beytin hemen akabinde onu, kendine tapmak ve bencillikle itham eder. Zahit her ne kadar Allah'a ibadet ettiği iddiasında olsa da o, aslında nefsin arzu ve isteğiyle mücadele halindedir. Bundan dolayı henüz kendi nefsiyle meşguldür. Ancak Hâfız'ın Sa'dî'nin beytine çok benzeyen aşağıdaki beytinde dediği gibi âşık, kendisinden başka bir kıbleye yöneldiğinden dolayı bencillik ve kendine tapmaktan kurtulmuştur:

هر قبله ای که بینی بهتر ز خودپرستی
یک نکته ات بگویم خود را مبین که رستی

*Gördüğün her kible kendine tapmaktan daha iyidir
Sana bir söz söyleyeyim: kendini görmezsen kurtulursun*

20 Sa'dî, *Gazeliyyât*, 86.

21 Sa'dî, *Gazeliyyât*, 224.

Şair dokuzuncu beyitte şairane bir dille, vuslat devletinin çalışıp çabalama ve gayretle elde edilmediğini, âşğın maksadına ulaşmak için hakirlik ve zillete boyun eğmesi gerektiğini söyler. Bu mazmunun dini açıdan beyanını Mevlânâ Celâleddin helva satıcı çocuk hikayesinde açıklar ve onun ağlayıp feryat etmesini şerh ederek: “Helva satan çocuk ağlamadıkça- rahmet denizi coşmaz” der.²² Bu mazmunun şiirsel açıklamasının ise zillet, yalvarış, yakarış, maşuka niyazını izhar etme ve onun nazına katlanmaktan ibaret olduğunu Hâfız aşığıdaki beytinde belirtir:

نازها زان نرگس مستانه می باید کشید
این دل شوریده تا آن جعد و کاکل بایش

*O baygın bakışlı nergisin nazlarını çekmek gerekir
Bu perişan gönle o dalgalı saçla kakül gerektikçe*

Onuncu beyitte Sa’dî, kendini bencilliğin bir türü olan şikâyet etmekten açıkça men ederek, insanın bencilik ve kendini önemsemeyi bırakması durumunda, zamanın cefası olan ayrılıktan kurtulacağını söyler. Ancak her iki durumda da Sa’dî, bu gazelinde âşıklığın edebini bozmadan bir şekilde ayrılık ve zamanın cefasından şikâyet etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Gazzâlî, Ahmed. *Sevânih*. Haz: Nasrullan Pürcevâdî. Tahran: Çâphâne-i Zer, 1359.

Hâcû-yî Kirmânî. *Divân*. Haz: Süheylî Hânsârî. Tahran: 1336.

Hâfız. *Divân-ı Hâce Şemseddin Muhammed Şîrâzî*, Haz: Muhammed Kazvîni, Kasım Ganî. Tahran: Emîr-i Kebîr, 1369.

Hasan Zülfikârî. *Manzûmehâ-yî Âşikâne*. Tahran: 1374.

Mevlânâ Celâleddîn, Muhammed. *Küllîyyât-ı Şems-i Tebrîzî*. Haz: Bedüzzaman Firûzanfer. Tahran: 1362.

Mevlânâ Celâleddîn, Muhammed. *Mesnevî*. Hazırlayan Reynold A. Nicholson. Tahran: İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1363.

Sa’dî, Müslîhüddîn b. Abdullah. *Gazelîyyât*. Haz: Gulam Hüseyin Yûsufî. Tahran: Sühan, 1385.

Şebüsterî, Mahmud b. Abdülkerim. *Gülşen-i Râz*. Haz: Samed Muvahhid, Tahran: Tahûrî, 1386.

22 Celâleddîn-i Belhî, *Mesnevî*, c.2, 442. beyit.

